

פתייל תכלת

על התכלת בימינו

רבי מאיר אומר... שכל
המקיים מצות ציצית
מעלים עליו כאלו
הקביל פני שכינה,
שהתכלת דומה לים, וים
דומה לרקיע, והרקיע
דומה לכסא הכבוד.

ספרי, פרשת שלח

תכלת - מצוה מן התורה

פעמיים ביום קורא היהודי את פרשת הציצית. יום יום מזכיר הוא לעצמו את החובה המוטלת עליו, לתת בכנפי בגדו את פתיל התכלת. אך, זה זמן רב, כאלף וחמש מאות שנה, נעדרה התכלת מציציותיהם של ישראל, ואי-קיום מצוה חשובה זו הפך לדבר שבשגרה.

כיצד מתמודדים

עם חסרון התכלת?

והתהיות הן רבות: האם זו גזירה שאין לבטלה, ולא נותר אלא להשלים עם הדבר, או אולי שומה עלינו כיהודים נאמנים, לצאת ולדרוש אחר התכלת האבודה, ולנסות בזה את כוחנו.

והיה אם נמצאנה - מה

טוב, ואם לאו, הרי

יצאנו בזה ידי חובת

ההשתדלות. ואולי אף

נווכח, שקרוב אלינו

הדבר, בפינו ובליבנו

לעשותו, שלא כפי

הרושם הנוצר ע"י

שיכחת הדורות.

וסברא הוא, דשמא

יחזור דבר...

שיהא תכלת מצוי,

כ"ש למאי דכתב סמ"ג

דאותו דג חילזון הוא

ביום המלח וכתב סימני,

בקל היה לעשות תכלת...

(שו"ת מהר"ל החדשות אורח חיים סימן ה')

הנסינות לחידוש התכלת

אכן, היו והיו נסינות ליהות את התכלת האבודה. הראשון לכולם היה האדמו"ר מרדזין, ר' גרשון חנוך ליינר, שהקדיש

לכך שלשה ספרים: "שפוני

טמוני חול", "פתיל תכלת"

ו"עין התכלת". יש לציין שזמנו

לא היה בשל לכך, שכן חסרו

אז ידיעות מפורטות על חיי

בעלי החיים, וכן הידיעות

בספרי היסטוריה קדומה לא

היו מן המפורסמות, כך

שהזיהוי בתנאים אלה קשה

הוא ביותר. אחריו בא הרב

י"א הלוי הרצוג שפתח פתח רחב בנושא זה ע"י ידיעותיו

המפליגות בהיסטוריה הכללית הקדומה. אף הוא כתב

בנושא זה מאמר ארוך באנגלית וכמה מאמרים בקובץ

"ההד". אך גם בזמנו היו חסרות הרבה ידיעות על החי בים

התיכון. עוד הוסיפו לעסוק בזה מומחים בתחומים שונים

ברחבי העולם ובישראל, וכן נכתבו על כך מספר מאמרים

תורניים, כאשר המאסף לכל המחנות היה ר' מנחם

בורשטיין בספרו "התכלת", בו ריכז את השיטות השונות

וידיעות מפורטות הקשורות לענין התכלת.

התכלת היום

כיום בחסד ה' יתברך ובחמלתו עלינו, על יסוד עבודתם הרבה של הקודמים ובעקבות הידיעות הנרחבות שזכה דורנו בשדה המחקר, ניתן לקבוע, כי החלזון הימי ה"ארגמון", או בשמו היווני והלטיני - "פורפורה", הוא הוא המקור להפקת צבע התכלת, ובהפסקת השימוש בו למלאכת

הצביעה, מסיבות הקשורות במאורעות היסטוריים ידועים, פסק קיום מצות התכלת בציצית.

פורפורה - פירוש בלשון יווני ורומי, בגד תכלת

(מוסף הערוך לרב בנימין מוספיא. ערך פורפורה)

הצד חלזון...

הפוצעו...

פתיל תכלת

והצובע...

להלן בקצרה הביסוס לקביעה זו. לעיון מעמיק יותר, הובא בסוף המאמר מבחר מקורות על הנושא.

תכלת - חומר יקר ערך של העת העתיקה

התכלת היא אחד החומרים היקרים של הזמן העתיק, הנמנה בשורה אחת עם הזהב ועם הכסף. התהדרו בה מלכים והתפארו בה עשירי עולם, ולא בכדי, נבחרה היא, בידי נותן התורה, לחומר גלם לבניית המשכן, ולעשיית בגדי הכהונה.

**"ועשית בגדי קדש... לכבוד ולתפארת"
- שיהיה נכבד ומפואר במלבושים
נכבדים ומפוארים... כי אלה הבגדים
לבושי מלכות הן, בדמותן ילבשו
המלכים בזמן התורה...
והתכלת גם היום לא ידים איש
את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים,
וכתיב "ומרדכי יצא
מלפני המלך בלבוש מלכות
תכלת וחור ועטרת זהב גדולה"...**

(פירוש הרמב"ן לשמות כח ב)

התכלת הופקה מחלזון

התכלת הופקה מחלזון ימי, שהיה ניצוד בחופי הים התיכון, ובמיוחד בחלק הצפוני של ארץ ישראל. על כך למדים אנו מדברי חז"ל, המדברים על החלזון בכלל ועל התכלת בפרט.

מקורות עתיקים

אודות תעשיית הצבע

כאשר מעיינים אנו במקורות העתיקים, המפרטים בפירוט רב את חומרי הגלם ואת התעשייה של העבר, אין אנו מוצאים חומר צבע, שהופק מבעל חיים ימי, אלא אחד בלבד - הצבע המופק מחלון ה"פורפורה". מעידים על כך במיוחד הקטעים אצל אריסטו, אצל פליניוס ואצל וטרוביוס.

ובענין צידת חלזון אמרו בפרק במה מדליקין (שבת כ"ו ע"א) ולכודמים וליוגבים תני רב יוסף, אלו צידי חלזון מסולמא דצור עד חיפה, וכדבר הזה ממש כתבו גם סופרי אומות העולם כותבי ישובי המדינות והנמצא בה לצורך העולם, וזכרו שלא נמצא במקום אחר הדג שצובעין בדמו תכלת, כי אם בין שני מקומות הללו. וידוע שצור וחיפה הן שתי עיירות היושבות על חוף הים הגדול של תורה (ונקרא ים האמצעי אצל סופרי החול) ויושבי צור וצידון היו צדין אותן ועושים בו סחורה, ביחוד אחר שחרבה ארץ ישראל הם שהיו מספקין צבע תכלת לכל הארצות, וכן היה נצוד בחלקו של זבולון, שידכתו על צידון, ובזמן ישוב ארץ ישראל היה כל משא ומתן הלז ודיוח הגדול שבו, לזבולון לבדו מיתר השבטים, כמ"ש רז"ל (מגילה ו' ע"א) כולן צריכין לך ע"י חלזון, ושפוני טמוני חול, תני רב יוסף ושפוני זה חלזון...

(מטפחת הספרים ליעב"ץ פרק ד')

חלזון "פורפורה"
על גבי מטבע צורי
ובתוך ספר עתיק

עדות שרידי בתי הצביעה

גם החפירות הרבות שנעשו לאורך החוף הישראלי של הים התיכון, מקום יצור התכלת, כפי שמעידים חז"ל, לא חשפו תמונה שונה. שרידי צבע שנתגלו בבתי הצביעה והקונכיות השבורות, שנערמו לצדיהם, מעידות על השימוש בחלזון זה בלבד.

חרס מתל שקמונה עם שרידי צבע

ממצאי החפירות בארץ ישראל

כמו כן, נמצאו שברי קונכיות בלבד במקומות נוספים.

המסקנה הברורה

ברור שהחומר היקר והמפורסם, שהיה נחלת כלל העולם העתיק, ולא הצטמצם בשימוש לצרכי מצווה אצל היהודים בלבד, רישומו לא יעדר מעל דפי ההיסטוריה ולא יעלם מבין הריסותיהם של בתי מלאכה שנחשפו. מכאן, שהתעשייה המתוארת, שהפיקה צבע מחלזון ימי, היא היא התעשייה שהיוותה מקור להפקת התכלת המבוקשת.

**וכן בימי היוונים והרומים
בימים הקדמונים היה נחשב
צמר הצבוע תכלת ליקרות
גדול, והיו לאות רוממות
השרדות, וכפי רוממות
ממשלתם, כן היו נושאים
חגורות ובתי ידים ואבנטים
מצובעים בצבע התכלת. כל
אחד ברוחב ידיעתו כפי
מדרגתו.**

(מאמר פתיל תכלת לאדמו"ר מרדיון עמ' 6)

החלזון בדברי חז"ל

גם המעיין בדברי חז"ל מגיע למסקנה זו. לשונותיהם הסתמיים בקשר לחלזון, שהיה בשימוש האדם, אינם מניחים מקום למציאותם של שני חלזונות - האחד, של כלל העולם, והשני, של היהודים בלבד. זאת ועוד, בספרי לפרשת וזאת הברכה נמנה החלזון בין מקורות העושר של נחלת שבט זבולון. ללא ספק, לא

יכלו חז"ל להתעלם מן התעשיה העשירה של חלזון ה"פורפורה",

שהתנהלה לעיניהם, ממש באותו איזור, ובוודאי כיוונו בדבריהם אלה לתעשיה זו. ובהמשך לאותו קטע נאמר - "לסוף שאני מצריכם לידך על ידי חלזון זה", כלומר מקור עושר זה ישמש לתכלת שבציצית, שנצרכים לו כל ישראל, כפי שנאמר בפירוש בתרגום יונתן על אתר. יתרה מזאת, דברים מפורשים מוצאים אנו בקטע הירושלמי האבוד המובא בפירוש הראב"ה לברכות - "בין תכלת לכרתי בין פורפירין ובין פריפינין", ומסביר הראב"ה - "והוא מעיל שקורין בלשון לעז פורפירא". גם בדברי המפרשים והפוסקים נכרת הזהות בין חלזון התכלת לבין חלזון ה"פורפורה". הדברים המפורשים ביותר עולים מתוך דברי הרב בנימין מוספיא במוסף הערוך, שעל הערוך (ערך "פרפורא"), ומתוך דבריו של הרב י"ח בכרד, בעל חוות יאיר, בפירושו לשולחן ערוך - מקור חיים (מהדורת הרב פינס תשמ"ב ח"א עמ' צט).

**וספוני טמוני חול,
ספוני זו חלזון טמוני זו טרית
חול זה זכוכית, לפי ששבטו
של זבולון מתרעם לפני המקום
ואומר לפניו רבוננו של עולם
לאחיי נתת ארצות ולי נתת
ימים, לאחיי נתת שדות וכרמים
ולוי נתת חלזון אמר לו לסוף
שאני מצריכם לידך על ידי
חלזון זה...**

(ספרי וזאת הברכה)

מבחר ביבליוגרפי

הרב גרשון חנוך ליינר, האדמו"ר מרדזין

שפוני טמוני חול, פתיל תכלת, עין התכלת, ירושלים תשכ"ג

הרב יצחק אייזיק הרצוג

התכלת בישראל, בתוך ספרו של הרב בורשטין - התכלת

הרב בצלאל נאור

ביום דרד, ירושלים תשמ"ד

פרופ' יהודה פליקס

חי וצומח בתורה, ירושלים תשמ"ד

הרב מנחם בורשטין

התכלת, ירושלים תשמ"ח

ד"ר ישראל זיידרמן

לחידוש מצות התכלת בציצית, תחומין כרך ט' תשמ"ח

הרב אליהו טבגר

כליל תכלת, ירושלים תשנ"ג

הרב ישראל אריאל

צפיה כרך ה', ירושלים תשנ"ו

יהודה ראק

הטלת תכלת בציצית, תחומין כרך ט"ז תשנ"ו

מקורות עתיקים

תולדות בעלי החיים לאריסטוטלס, אבי הזואולוגיה

(384 - 322 לפני הספירה), ספר ה' פרק ט"ו

אנציקלופדיה ראלית, המקיפה ביותר של העולם העתיק,

לפליניאוס הזקן (79 - 23 לספירה) ספר ט' פרקים ס' - ס"ה

ספר על האדריכלות של ויטרוביוס פוליו (המאה ה-1 לפני הספירה)

ספר ז' פרק י"ג

אגודת "פתיל תכלת"

כפועל יוצא מכל האמור, ומתוך הכרה מלאה בחובתנו הקדושה להשקיע מאמצים להחזרת ולהחדרת קיומה של המצוה השכוחה, הוקמה אגודת "פתיל תכלת" - האגודה שמטרתה לייצר ולהפיץ פתילי תכלת לציצית. אנשי האגודה עוסקים גם כן בכל אופני הסברת הנושא, ולבם פתוח לכל שאלה או הצעה, שמעורר ענין התכלת. התכלת כיום היא מצוה המחדשת את ימיה, כשהביקוש לפתילי התכלת הולך וגובר.

טוריו 'מרקם' יצור, 02-9974172 צילומים: יצחק פיש, יג'ן ויסברג